fira nattvard under en gestalt (*sub una*), något vi vande oss vid under delar av pandemiåren. I de norska och danska psalmböckerna finns en andra vers om druvorna, av Per Lønning (1928–2016), som jag hoppas ska komma med i framtida svenska revideringar. Denna översättning är gjord av Marta Axner Ims. Trots allt firas nattvarden nog ändå bäst under båda gestalter. Inom Svenska kyrkan, som antologin utgår ifrån, tror jag att det råder enighet om detta.

> Som bergens druvor växer om hösten, rikt och tätt,
> och deras droppar samlas i vinet och blir ett,
> så må din kyrka samlas, o Gud, från runt vår jord,
> som en familj förenad, kring himmelrikets bord.

Trots allt firas nattvarden nog ändå bäst under båda gestalter. Inom Svenska kyrkan, som antologin utgår ifrån, tror jag att det råder enighet om detta.

Sofija Lazić Pedersen
TM, Malmö
DOI: 10.51619/stk.v100i2.26361

Clara Nystrand. *Teologisering i predikan: Vad det är och hur det skedde i Svenska kyrkan år 2020*. Lund: Lunds universitet. 2024. 340 s.

Praktisk teologi som akademiskt ämne har traditionellt studerat kyrkolivet ur ett historiskt perspektiv. Men liksom många andra akademiska ämnen har praktisk teologi genomgått en empirisk eller kulturell vändning. Forskningsintresset inom praktisk teologi riktas allt mer mot det som händer inom kyrkor och religiösa organisationer i det samtida samhället. Det innebär också att undersökningar i allt högre grad bygger på nytt insamlat empiriskt material. En grundläggande tanke i både historisk och samtida praktisk-teologisk forskning är emellertid att praktiker uttrycker teologi och att praktiker inte främst ska ses som sprungna ur en viss teologi.

I avhandlingen *Teologisering i predikan* är författarens huvudargument att predikan är en praktik som inte enbart är central inom praktisk teologi, utan att predikan utgör en plats och en process där teologi skapas. Fokus i avhandlingen är alltså på processen att skapa teologi, att teologisera. Men också den teologi som skapas i predikan behandlas. Uppgiften är ”*att undersöka på vilka sätt predikanter i Svenska kyrkan formulerar och formar teologi när de predikar med hjälp av bibeltexter, traditioner och referenser till kontexten* samt *att beskriva några av huvudmomenten i den teologi som formuleras*” (s. 23). Avhandlingen är både genom sitt fokus på predikan som en central praktik i kyrkor och i ambitionen att klargöra hur teologi skapas väl placerad inom det akademiska ämnet praktisk teologi. Här är det inte praktikerna som springer ur eller bygger på teologi, utan det är tankarna som formas av och i praktiken. Praktiken är således primär i förhållande till teologin.

I avhandlingen analyserar Clara Nystrand 228 predikningar som hållits i Svenska kyrkan under 2020. Materialet är predikomanus från olika perioder under kyrkoåret: fastan, påsk, trefaldighetstiden, allhelgonatiden, advent och jul. Predikomanusen kompletteras med enkätsvar där predikanterna ger information om predikans tillkomst och sammanhang samt bakgrundsfakta. Avhandlingen befäster alltså den empiriska vändningen i praktisk teologi, men gör det genom att studera en historiskt välstuderad praktik.

Författaren frågar sig, för det första, på vilket sätt predikanterna använder kontexter, bibeltexter och traditioner för att formulera teologi när de predikar. Genom att förstå predikan som ett hantverk, mer specifikt som en makramé, urskiljs och diskuteras en första tråd, nämligen kontexten. Därefter behandlas de andra två trådarna i makramén, bibeltexten och traditionen. Resultatet är rikt och författaren visar hur tolkningar av kontexten växlar mellan kyrkoåret, samt att

kontextanknytning i predikan sker på samhälls-, lokal eller personlig nivå.

Bibeltexten har föga förvånande en framträdande roll i predikanternas förberedelser och i den färdiga predikan. Vanligen används evangelietexten, men också övriga av söndagens texter i *Den svenska evangelieboken* är vanligt förekommande. Det är tydligt att temat i evangelieboken för den aktuella söndagen och dess texter styr och formar predikan. Det finns en stor bredd i hur predikanterna använder bibeltexterna. De förklarar och utlägger, aktualiserar, återberättar, gestaltar, går i dialog med, tar avstamp i och använder texterna som en röd tråd genom predikan. Predikanter verkar förutsätta lyssnarens kännedom om texten.

Makraméns tredje tråd, traditionen, används minst medvetet och systematiskt av predikanterna. En intressant slutsats är att de kristna praktiker som predikanterna nämner, som uttryck för tradition, i huvudsak är knutna till gudstjänsten och inte till vardagslivet. Kristen praktik förefaller främst vara att fira gudstjänst, gå till nattvarden, be och sjunga psalmsång. Det blir också tydligt att ett vardagligt språk dominerar i predikan och att ord som synd, nåd och frälsning får stå tillbaka för talet om liv, död och kärlek.

En makramé kan inte hållas samman utan knutar. Nystrand etablerar begreppet krux som en viktig knut i predikan, i betydelsen ”det som i predikan framkommer om vad som gör att dessa budskap behöver höras just nu”. Det finns också andra knutar i predikningarna – som förklaringar, bearbetningar och teologiska frågor – men det är kruxen som står i fokus eller som bör vara huvudärendet. Krux i de analyserade predikningarna handlar bland annat om det som står i vägen för relationen till Gud, vår syn på oss själva, covid-19-pandemin, isolering, rädsla, död och sorg, att är Gud med oss, att välja fel väg, självupptagenhet, behovet av avkoppling, svårighet med att leva tillsammans och om klimatkrisen. Krux och evangelium är ofta sammanvävda, men inte alltid. Ibland saknas både krux och evangelium i predikningarna.

Det finns ytterligare en typ av knut i makramén, nämligen bilder. Bildspråket i predikningarna är rikt inte minst i beskrivningar av vad Gud och Jesus är och gör, ställt i relation till vad människan är och gör. Här utforskas alltså gudsbilder och människosyn. Även här är materialet omfattande och kanske hade det förtjänat ytterligare en viss bearbetning. Men Gud framstår som nära, kärleksfull och relationsinriktad, medan Jesus märkligt nog förefaller mer avlägsen genom att benämnas bland annat som Kristus och Messias. Ett annat intressant fynd är den positiva människosyn som framträder. Människan beskrivs bland annat som Guds barn, medskapare, i behov av att bli sedd och bekräftad, men ibland också som otillräcklig och syndare. Nystrand menar också att det finns en sorts kallelseteologi i predikningarna där människan har ett uppdrag att vara medmänniska och sprida glädje i relation till andra människor och skapelsen.

Bilder i betydelsen exempel, analogier och metaforer lyfts fram som viktiga och som bärare av starka teologiska budskap. Vi får ta del av bilden av Gud som rosa körsbärsblommor på bar kvist eller som regnbågens alla färger. Bildernas betydelse kan inte nog betonas och kunde utvecklats ytterligare genom att tydliggöra känslornas roll. Bilder liksom musik kan väcka känslor och därigenom ta genvägar förbi intellektet och landa direkt i upplevelsen.

Predikanten som hantverkare har alltså i uppgift att knyta ihop trådarna kontext, bibeltext och tradition genom att tydliggöra de krux som behöver höras. Då skapas teologi samtidigt som tradition formas. Denna komplexa process kräver skicklighet i val och tolkning för att den makramé som blir resultatet inte ska begränsa kristen livstolkning eller bli obegriplig. Att knyta samman en predikan som öppnar upp och kan fungera som konstruktiv teologi kräver därför förmåga att förstå och tolka samtid och bibeltexter,

identifiera krux samt vara trygg med kristen tradition.

Nystrand navigerar och leder läsaren genom det omfattande materialet med tydlighet och trovärdighet. Genom att använda bilden av predikanten som hantverkare och predikan som makramé växer en tolkning av materialet fram i dialog med homiletisk litteratur, huvudsakligen de amerikanska homiletikerna David Schnasa Jacobsen och Leonora Tubbs Tisdale. Men också andra dialogpartners förkommer, exempelvis Paul Tillich (1886–1965) med sin korrelationsmetod, där människors existentiella frågor och brottningar utgör möjliga och viktiga kontextfaktorer i mötet med bibel och tradition.

Året 2020 präglades som de flesta av oss tydligt minns av den då pågående covid-19-pandemin. Genom att bygga på tidigare forskning om predikosituationen under pandemin framhålls att predikan är det moment i gudstjänsten som påverkades minst av att det sker digitalt. Det går att se digital förkunnelse som en förlängning av den som sker på plats. Predikanternas betoning av ensamhet, rädslor och oro i relation till pandemin utgör exempel på hur kontexten påverkar predikan. Bilden av Guds nåd förmedlad av sjukvårdspersonal som ”änglar med visir” (s. 264) blir ett konkret uttryck för detta.

Men det är mycket som är sig likt vad gäller predikoarbetet också under 2020. Predikanterna förbereder sig genom att läsa kommentarlitteratur, predikoutkast, samtala med kollegor och genom bön. Resurserna i den kristna traditionen för predikoarbetet visar på stor bredd av teologer från öst till väst, tidig kyrka och senare tänkare, inklusive påve Franciskus, Martin Luther (1483–1546) och K.E. Løgstrup (1905–1981).

Den teologi som predikningarna ger uttryck för tycks ha en svag förankring i traditionell luthersk teologi. Predikanternas tal om synd och nåd är inte framträdande. De verkar också ha svårt att tala om människors behov av omvändelse eller ändrad livsstil i rädsla att vara moraliserande. Inte heller är den positiva människosyn som framskymtar särskilt väl anpassad till föreställningar om människan som samtidigt syndare och rättfärdig.

Sett ur ett samtidsperspektiv skulle man kunna hävda att avhandlingen visar på en traditionsförskjutning i predikans teologisering, där människans uppdrag är att vara Guds kapabla medskapare och vän i vardagens livspussel. Materialet är emellertid mycket mångfasetterat och det går inte att hävda att det är representativt för predikan i Svenska kyrkan. Antalet analyserade predikningar är dock stort och som van svenskkyrklig gudstjänstdeltagare känner jag igen mig i den själavårdande tonen och bemyndigandet av människan och kan bekvämt orientera mig i exemplen från min egen medelklasstillvaro. Ibland vore det uppfriskande med lite mer motstånd, protest och vision, men det tål att sägas av en fackteolog. Och kanske pekar min önskan om motstånd på en av de många svårigheter för predikanterna som skymtar fram i avhandlingen, nämligen den heterogena lyssnarskaran, bristen på lokal kontextförankring och ambitionen att vara relevant och intressant för alla. Här skulle intervjuer med predikanter och gudstjänstdeltagare kunna utveckla resultat från avhandlingen.

Avhandlingen förenar på ett förtjänstfullt sätt empiriska studier med teoretisk reflektion, utifrån flera olika vetenskapliga perspektiv med relevans för praktisk teologi. Nystrand visar på god förmåga att samla in, hantera och presentera ett stort empiriskt material och diskutera det utifrån såväl homiletiska som systematisk-teologiska perspektiv. Framställningen är tydlig och nyanserad och författaren för läsaren genom texten från början till slut.

Avhandlingen är nydanade genom att bidra med kunskap om processen att skapa en predikan och samtidigt tydliggöra tidstypiska teologiska bilder. Predikans krux som binder samman trådarna kontext, bibeltext och tradition blir användbar inte bara för

fortsatta akademiska studier utan också för predikanter i olika kyrkotraditioner. På detta sätt lyckas avhandlingen med den svåra uppgiften att göra akademisk kunskap relevant för praktikerna själva. Avhandlingen bidrar med ny kunskap och medvetenhet som kan leda till utveckling av predikan som teologiserande praktik.

Katarina Westerlund
Docent, Uppsala
DOI: 10.51619/stk.v100i2.26362

Fredrik Santell. *Kyrka och diplomati: Svenska kyrkans utlandsförsamlingar under 1900-talet*. Skellefteå: Artos. 2023. 400 s.

Under 1900-talet fanns inom Svenska kyrkan sju utlandsförsamlingar med särskilda villkor. Dessa församlingar var knutna till svensk utrikesförvaltning och de präster som innehade kyrkoherdetjänst i dessa församlingar ägde diplomatisk status. Samtliga församlingar tillhörde Uppsala stift med ärkebiskopen som tillsynsman. De flesta av dessa församlingar bildades under 1900-talet. Två av dem, församlingarna i London och Paris, hade en längre historia. De fem övriga utgörs av Köpenhamn, Berlin, Oslo, Helsingfors och Buenos Aires. Samtliga församlingar finns i dag kvar, men nu utan diplomatisk status och kyrkligt sett en del av Svenska kyrkan i utlandet (SKUT) med tillsyn av biskopen i Visby.

Fredrik Santell har sökt skildra de särskilda villkor som dessa församlingar åtnjöt under 1900-talet och inte minst den samverkan mellan kyrka och stat som praktiserades. Det handlar om en omfattande materia och författaren har enligt efterordet arbetat i nästan tjugo år med uppgiften.

Framställningen är pedagogiskt upplagd med följande sex huvudsakliga frågeställningar: (1) historiska och teologiska förutsättningar för tillkomst och verksamhet, (2) organisation och kyrkobyggnader, (3) kyrkoherdarnas arbetsvillkor, (4) gudstjänstlivet, (5) andra aktörer förutom kyrkoherdarna samt (6) påverkan av kyrkliga och samhälleliga utmaningar. Varje frågeställning får ett eget kapitel, men det sjätte delas upp i två. Det sista kapitlet skildrar hur de sju utlandsförsamlingarna får ny organisation under 1980-talet inför den kommande förändringen av Svenska kyrkans relation till staten.

I det första kapitlet skildras utförligt den tyska diasporateologin som växte fram i början av 1900-talet. Den fick aldrig någon svensk motsvarighet av liknande omfattning men kom att påverka Svenska kyrkans syn på svenskar i utlandet. Parallellt växer på europeisk mark en nationalromantik fram som i vårt land söker värna den svenska identiteten.

Nästa avsnitt lyfter fram tillkomsten av en organisation med statligt fastställda kyrkoordningar för de sju församlingarna. Spännande är att följa framväxten av nya kyrkobyggnader. I varje församling sker detta på lite olika sätt, men de svenska beskickningarna är påfallande aktiva, närmast pådrivande, för att få till stånd svenska kyrkobyggnader på de aktuella platserna. Därefter skildras kyrkoherdarnas roll med nära samverkan till de svenska ambassaderna. Framställningen får här närmast matrikelkaraktär med uppgifter i mängd om de olika präster som tjänstgjort. I fjärde kapitlet uppmärksammas gudstjänstlivet. Påfallande är en parallellitet till utvecklingen i Svenska kyrkan i Sverige. Författaren låter Helsingforsförsamlingens liv skildras utförligast. Här gör sig en svensk högkyrklighet märkbar, inte bara liturgiskt och sakramentalt, utan också i ett organiserande av ungdomsarbetet i ”ordensliknande form”.

Det femte kapitlet skildrar andra aktörer än kyrkoherdarna, främst de aktuella ärkebiskopar som utövat tillsyn. Ärkebiskoparna Johan August Ekman (1845–1913) och Erling Eidem (1880–1972) lyfts fram medan författaren intar en mer kritisk hållning till Nathan Söderbloms (1866–1931) insatser. Söderblom anses ha ”bristande pastoral erfarenhet”. Dock är det ett faktum att Eidems pastorala erfarenhet var begränsad. Men enligt Santell